

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ *ISTORIE, CIVILIZAȚIE, CULTURĂ*

Societatea reghineană și dilemele modernității
(1850-1950)
- rezumat -

Conducător științific:
Prof. univ. dr. Toader NICOARĂ

Doctorand:
Dan Maria

CLUJ-NAPOCA
2012

CUPRINS

Introducere

1. Modernitatea	4
1.1. Perspectivă teoretică.....	4
1.2. Asumarea modernității ca politică de stat. Imperiul Habsburgic (Austro-Ungaria).....	14
1.3. Românii și proiectele modernității.....	24
2. Reghinul Săsesc. Repere istorice (de la începuturi până la Revoluția de la 1848)	33
3. 1848 - Națiune, Violență, Proiecte de modernizare	44
3.1. Revoluția. Faza romantică, adeziuni și entuziasm.....	47
3.2. Primele tensiuni.....	50
3.3. „Vremea maghiarilor”.....	52
3.3.1. Dezlănțuirea.....	55
3.4. „Vremea românilor și sașilor”.....	57
3.5. Revenirea maghiarilor.....	58
3.6. Bilanțul	59
3.7. Evadarea din violență.....	60
4. Modernitatea într-un oraș de provincie	63
4.1. Populația. Analiză spectrală.....	64
4.1.1. Modernitatea și factorii demografici.....	64
4.1.2. Perspectivă etnică.....	69
4.1.3. Perspectivă confesională.....	73
4.1.4. Majoritate și minoritate în prima jumătate a secolului XX.....	76
4.2. Orașul, industria, proprietari și muncitori.....	79
4.3. Spre o cultură urbană.....	87
4.3.1. Învățământul.....	88
4.3.2. Asociațiile.....	94
4.3.3. Viața cotidiană.....	99
4.4. Statul român și transferul de autoritate.....	109

5. Români și modernitatea. Crearea comunității urbane.....	120
5.1. Biserica și provocările modernității.....	124
5.1.1. Nivelul intelectual al preoților reghineni.....	125
5.1.2. Preotul ca model.....	129
5.1.3. Preotul - instanță morală.....	141
5.1.3.1. Căsătoria	144
5.1.3.2. Asumarea alterității. Căsătoriile mixte.....	148
5.1.3.3. Căsătoria între normă și cutumă.....	153
5.2. Preotul și crearea națiunii.....	163
5.2.1. Preotul și școala.....	163
5.2.2. Preotul - inițiator cultural și actor politic	176
5.2. Crearea națiunii prin cultură.....	181
5.3. Modernitatea prin cotidian.....	205
Concluzii.....	216
Bibliografie.....	217
Anexe.....	230

Cuvinte cheie

Modernitate, tradiție, Transilvania, Imperiul Habsburgic, revoluție, identitate și națiune, multiculturalism, pluriconfesionalism, politici locale, politici guvernamentale, evoluție urbană, biserică, învățământ, societăți și asociații culturale, viață cotidiană, elită.

Reunind sub spectrul său fenomenele politice, economice, sociale, culturale prin care a trecut umanitatea în ultimele secole, modernitatea este o temă care a suscitat interesul constant al oamenilor de știință preocupați de a înțelege maniera în care societatea a evoluat, a rațiunilor și a consecințelor acestui proces. Cercetarea românească s-a înscris acestui trend încă de la începutul secolului trecut, istorici, sociologi, economiști au încercat să identifice cauzele și resorturile modernității românești. Ascensiunea unei ideologii marxiste a pus însă pentru multă vreme fenomenul sub semnul economicului, aspectele ce țin de viața culturală, intelectuală, socială fiind trecute în subsidiar. Căderea zidului care a despărțit Europa și realinierea la mijloacele și valorile occidentale au deschis și istoriografiei și scrisului istoric românesc noi perspective, acestea cunoscând după anul 1989 un proces de redefinire a practicilor și metodelor și de redescoperire a unor teme îngropate sub presiunea unor constrângeri ideologice. În atare condiții s-a pus problema și unei reevaluări a proiectului modernității românești, a relecturării experiențelor sale prin prisma unor noi grile de interpretare, pornind chiar de la reperele sale cronologice.

În condițiile în care *reîntoarcerea acasă* s-a dovedit a fi un proces mai lung și mai greu decât fusese anticipat, această reevaluare poate contribui la o mai bună înțelegere a dilemelor cu care ne confruntăm astăzi, care în România ca dealtfel în întreg spațiul Europei Central - Estice sunt o consecință a unui parcurs aparte spre modernitate. Plurietnicitatea, pluriconfesionalismul, multiculturalitatea zonei au făcut adesea ca proiectele asumate de structurile statale existente să trezească reacții din cele mai diverse pe măsură ce popoarele conlocuitoare și-au definit propriile priorități și strategii. Statele naționale create după anul 1918 au păstrat între granițele lor aceleași dileme pe care nici modelul simplist și uniformizant al ordinii comuniste nu a reușit să le soluționeze și pe care căderea zidului ce a împărțit Europa, și chiar lumea întreagă, le-a readus în prim plan, creând aceeași atmosferă de incertitudine, de căutare, de nesiguranță, aceeași criză a valorilor și identităților ce a însoțit devenirea modernă a comunităților din acest spațiu. Reghinul, prin caracterul său cosmopolit, este un oraș care, ca multe altele de altfel, ilustrează paradigmele comunităților din zonă sub semnul metamorfozelor politice, sociale și economice ale secolelor XIX-XX. Un oraș german

prin tradiție, va cunoaște în timpul regimului dualist o proeminență maghiară, apoi o administrație românească în perioada interbelică.

Epoca cuprinsă între cele două limite temporale constituie în opinia mea, o perioadă bogată în aspecte relevante pentru surprinderea confruntării cu modernitatea; radiografierea fenomenului într-un spațiu bine circumscris poate să redea dimensiunea reală a răspândirii și generalizării noilor realități sociale, economice, politice, culturale de esență modernă. Deși în general, momentul 1918 este considerat în cronologia clasică a istoriei românilor pragul dintre perioadele modernă și contemporană, din punct de vedere al modernității românești acesta reprezintă doar deschiderea unei noi etape, în care tânărul stat român, proaspăt întregit, continuă linia proiectelor asumate în epoca anterioară, acestea trecând de fapt doar printr-un proces de redefinire, impus de noul context al unei „Români Mari”. Ascensiunea și popularitatea în a doua parte a perioadei interbelice a unor forțe ce propuneau o puternică ascendență națională susține această aserțiune. Modernitatea a generat alături de speranță și încredere în progres și inovare și un puternic sentiment de decadență, o criză a valorilor, pe măsură ce cadrele tradiționale se dezintegrau. Regimurile totalitare cu o puternică încărcătură naționalistă pe care le cunoaște Europa în anii dintre cele două războaie mondiale și care propuneau reînnoirea și renașterea națională sunt în fond expresia supremă a revoltei împotriva sentimentului de degenerare al omului modern.

Un proiect de inspirație occidentală, modernitatea românească în sensul asumat încă din secolul al XIX-lea se încheie la mijlocul anilor '40 prin abandonarea modelelor și valorilor europene și orientarea spre un nou model, cel al societății comuniste. Acestea au fost ideile care m-au ghidat în alegerea temei lucrării de față și a limitelor sale temporale, a căror valoare este de altfel doar una simbolică. Studiul meu asupra manierei în care modernitatea a fost receptată într-un oraș transilvănean, începe de fapt cu surprinderea momentului de la 1848, care marchează asumarea la nivelul popoarelor Monarhiei a propriilor proiecte și strategii, într-o formulă națională. Evident, elementele identitare au fost definite anterior, acum asistăm însă la o primă încercare de implementare. Asumarea treptată a conceptului de națiune, trecut prin filtru german a favorizat însă o delimitare față de alteritate și a amplificat divergențele dintre grupurile etnice a căror proiecte naționale se confruntă în mod violent, refulând în răzburări, revanșe și violență, ceea ce a marcat definitiv mentalul comunităților, fie că vorbim de români, maghiari, sași sau secui. Puternic afectate, națiunile își vor căuta refugiul în propriile proiecte. Acestea se vor suprapune strategiilor guvernamentale, Imperiul intrând la rândul său în a doua jumătate a secolului al XIX-lea într-un amplu proces de recuperare, ceea ce a dus la o diversificare a proiectului modernizator. Puține spații înregistrează dimensiunea

acestor transformări în măsura în care o fac orașele. Exclusiviste, orașele transilvănene se deschid sub presiunea transformărilor sociale, economice, politice reunind în granițele lor dilemele comunităților transilvănene. Evident, ritmurile acestui proces au stat sub semnul particularismelor generate de evoluția fiecărui oraș în parte, de arealul geografic ocupat, de tradiții și potențial economic, de evoluții sociale și culturale și nu în ultimul rând de propriile strategii locale, fiecare caz contribuind la conturarea imaginii de ansamblu.

Concret, lucrarea este organizată în cinci părți. Prima parte are un caracter introductiv, un demers care vizează reconstituirea într-o manieră sau alta a modernității impunând o minimă incursiune în reperele sale teoretice și metodologice. Capitolul I conține astfel o trecere în revistă a principalelor direcții impuse de-a lungul ultimelor două secole în studiul fenomenului, precum și a principalelor coordonate ale celor două modele care au ghidat evoluția spațiului transilvănean, austriac - austro-ungar și românesc. Deși nu mi-am propus o istorie a Reghinului, orașul bucurându-se de-a lungul vremii de numeroase monografii și studii în acest sens, am considerat necesară o scurtă incursiune în evoluția sa până în zorii modernității pentru a putea înțelege parcursul său în epoca aleasă, incursiune care face obiectul celui de-al doilea capitol al lucrării. Apărut pe scena istoriei în secolul al XIII-lea în contextul politicii de colonizări promovată de regii maghiari, Reghinul Săsesc, ca de altfel întreaga provincie transilvăneană intră sub semnul integrării în structurile Monarhiei habsburgice într-o primă vârstă a modernității. Politica de reforme a secolului al XVIII-lea a deschis treptat vechiul burg săsesc și altor etnii, interferența modelelor, modificările demografice dând naștere unor noi paradigme.

Analiza asupra modului de receptare a modernității într-un oraș de provincie pornește de la momentul 1848, moment care marchează la nivelul popoarelor Imperiului asumarea propriilor proiecte și strategii, într-o formulă națională, ce se vor suprapune în anii următori proiectelor Vienei, aflată la rândul său într-un amplu proces de recuperare.

Puternic afectat de conflictele anilor 1848-1849 Reghinul datorează în mare parte dezvoltarea sa ulterioară politicilor guvernamentale, împrumutul de stat în valoare de 210000 de florini oferit orașului în anul 1850 constituind primul impuls dat redresării economice și sociale. Liberalismul economic promovat de Viena în anii regimului neoabsolutist, desființarea breslelor, reglementarea raporturilor de proprietate la care se adaugă legile de protecție a capitalului autohton au conturat un cadru favorabil dezvoltării unei economii de piață și a unei producții de fabrică. Alături de tradiționalii meșteșugari treptat își fac simțită prezența negustorii, a căror activitate în creștere se traduce în înființarea primelor asociații și apoi a unor societăți cu caracter industrial. E drept, la început fabricile din oraș sunt mici,

patronii angajând puțină forță de muncă și dispunând de un număr redus de mașini, dar treptat activitatea acestora se extinde, semnele industrializării fiind tot mai vizibile. Un argument solid în acest sens îl constituie însăși *inventarul* locuitorilor care trăiau din industrie. Astfel, dacă în anul 1885 avem un procent de 21,65% din totalul populației ocupat în industrie, în cinci ani acest procent ajunge la 56,40%. Astfel, în Reghinul începutului de secol XX funcționau 36 de fabrici: de cherestea, de parchet, o fabrică de șipci pentru mobilă, 2 mori cu aburi 4 fabrici de spirt, fabrici de piele, întreprinderi de tăbăcărie, o fabrică de trăsuri, o cooperativă de dulgherit, care avea în 1905 un număr de 30 de angajați, o cooperativă de pălărieri, o turnătorie de metale, o fabrică de cărămizi. Creșterea activității industriale a determinat construirea unei uzine electrice, care a fost terminată în anul 1911, an în care în oraș funcționau 42 de motoare electrice.

Orașul se conectează treptat la viața economică a statului dualist, fabricile reghinene exportându-și produsele dincolo de granițele provinciei și chiar înafara Monarhiei. Întreprinzători reghineni participă la expozițiile internaționale ale începutului de secol XX de la București, Budapesta, Londra și chiar organizează primele târguri industriale locale. Creșterea activității industriale a fost impulsionată și de amenajările edilitare concretizate prin regularizarea albiilor Mureșului și Gurghiului, amenajarea drumului Reghin-Toplița și darea în folosință a căii ferate Târgu-Mureș-Reghin-Deda-Ciceu-Brașov și a căii ferate înguste Reghin-Lăpușna. Proiectarea și dezvoltarea serviciilor de utilitate publică reprezintă în fond scheletul și musculatura unei structuri urbane moderne. Criteriile urbanismului reghinean se înmulțesc prin lucrările de sistematizare și amenajare, sunt pavate străzile, se introduce curentul electric, apa și canalizarea, orașul este conectat la circuitul telefonic. Se amenajează sediul Primăriei, al Judecătoriei, se construiește prima poștă și prima stație de tren.

Progresul economic, dezvoltarea urbană, creșterea factorului uman au impus un nou mod de petrecere a timpului liber. Spre deosebire de alte orașele de provincie în care până în anii 60 ai secolului al XIX-lea, viața culturală se rezuma la activitățile organizate în cadrul școlilor și la spectacolele răzlețe ale trupelor de teatru ambulante în Reghinul săsesc primele asociații culturale iau naștere la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în anul 1788 înființându-se primul *cabinet de lectură* frecventat de intelectuali de diferite naționalități. În preajma Revoluției de la 1848 atât comunitatea săsească cât și cea maghiară dispun de societăți de lectură, care își vor îmbogăți anual colecțiile ajungând în a doua jumătate a secolului al XIX-lea să dețină peste 1000 de volume și abonamente la principalele ziare ale epocii. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea numărul acestor asociații crește în mod considerabil, ele ocupând un loc din ce în ce mai activ în viața orașului. În anul 1867 se înființează primul

cazinou, urmat de un altul în 1894, în 1860 se înființează un cor al locuitorilor germani, urmat în 1883 de *Cercul cetățenesc maghiar de cântece*. Aceste asociații organizau diverse spectacole, unele dintre ele în scopul strângerii de fonduri pentru propria lor întreținere. De asemenea participau la organizarea diferitelor evenimente aniversare. De exemplu în anul 1905 *Corul cetățenesc maghiar* este cel care deschide festivitatea dedicată zilei de 15 martie interpretând „cu voci solemne” *Himnusz (Imnul)* interpretând apoi cântece curuțești încheind seara cu celebrul *Szózat (Apel)*. Spre sfârșitul secolului se dezvoltă și activitățile sportive, în cadrul parcului de agrement al orașului exista un ștrand amenajat de la 1895, o școală de înot, un teren sportiv.

Funcțiile orașului se diversifică, Reghinul Săsesc devenind un adevărat centru al zonei, nu doar economic, ci și cultural și chiar social. La început de secol XX, aici funcționau șase școli primare aparținând principalelor confesiuni (evangelică, romano-catolică, greco-catolică, reformată, ortodoxă și o sinagogă), o grădiniță, un gimnaziu, o școală de ucenici. Numărul mare de asociații și societăți ce se constituie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Reghinul Săsesc, diversitatea lor, preocupările pentru consolidarea și răspândirea culturii scrise sunt expresia apariției și consolidării unei clase de mijloc, recrutată din toate etniile, formată din meseriași, meșteșugari înstăriți, proprietari de fabrici, profesori ai școlilor din oraș, clericii, medici, funcționari. Toate aceste evoluții încadrează orașul în canoanele propuse de societatea modernă și fac obiectul celui de-al patrulea capitol al lucrării.

Exclusivist, oraș închis până în secolul al XVIII-lea, ca de altfel toate orașele transilvane, Reghinul devine un exemplu relevant al exprimării modernității. Orașul, sub impactul factorilor modernității a inventat și creat noi comunități. În fond, românii ca populație urbană în spațiul reghinean, ca de altfel și maghiarii, sunt un rezultat al proiectelor de dezvoltare urbană. Ca urmare, cercetarea modernității, a inclus ca studiu de caz în ultimul capitol, crearea comunității românești și modul în care aceasta a receptat progresiv elementele modernității. Alocând un spațiu privilegiat românilor ca analiză istorică, am căutat să identific metamorfozele produse de modernitate mai ales în relația lor cu biserica.

În ceea ce privește relația preot-comunitate, ea poate exprima, din punctul nostru de vedere, poate cel mai bine, dimensiunea dilemelor care au marcat devenirea modernă a societății românești. Explicația acestei afirmații rezidă în faptul că în pofida evoluțiilor înregistrate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, societatea românească rămâne una tradițională, formată în mare parte din agricultori, pentru care Biserica oferea singurul cadru de viață comunitară, preotul reprezentând pentru enoriași modelul de viață atât în relațiile de familie cât și în relația cu puterea politică și cu celelalte instituții ale statului. În același timp

ne aflăm însă în perioada marilor provocări ale secularizării, atât la nivelul politicii de stat, statul încercând să-și aservească biserica și să-i confiște autoritatea, dar și la nivelul mișcării politico-naționale a românilor unde asistăm la un transfer al *leadershipului* (am putea spune noi astăzi într-un termen ultramodern) dinspre lumea ecleziastică spre cea laică. Astfel, dilemele bisericii sunt duble: dilema stat secularizant, biserică națională-stat multinațional, secondate de un fenomen la fel de amplu și complex: laicitatea românească, care vine și ea pe fondul accelerării procesului de modernizare.

Element dominant într-o comunitate încă majoritar rurală și cu univers educațional limitat, preotul este, am spune noi, primul invitat la marea dezbatere de conștiință pe care o provoacă modernitatea. Astfel, pornind de la unul din elementele definiției ale modernității, și anume promovarea unui model de societate meritocratică (model spre care și societatea românească tinde să se alinieze, argumentul suprem în acest sens constituindu-l acțiunea fără precedent, începută la mijlocul secolului al XIX-lea pentru dobândirea unui sistem de învățământ superior) am urmărit pentru început nivelul de instruire a preoților.

În acest plan, situația pe care o regăsim în spațiul reghinean, poate nu este cea mai elocventă pentru o apreciere generală. Și am să explic de ce. *Deși modest ca istorie și înfățișare și lipsit de instituțiile care au dat atâta strălucire unor orașe ca Brașov, Sibiu sau Blaj* (aprecierea lui Netea) Reghinul a devenit de-a lungul secolului al XIX un adevărat centru cultural, religios și chiar politic pentru românii din împrejurimi. Momentul declanșator al acestui proces l-a constituit transformarea târgului săsesc în anul 1784, e drept pentru o scurtă perioadă de timp, în capitala comitatului Turda. La vremea respectivă, comunitatea românească de aici, am putea spune, nu exista neavând nici una din instituțiile reprezentative românești ale epocii – biserică și școală. Cu toate acestea împrejurimile orașului majoritar românești constituiau unul dintre cele mai mari protopopiate ale Episcopiei greco-catolice, Protopopiatul Gurghiului. Mutarea instituțiilor administrative în Reghinul Săsesc, fapt care i-a crescut importanța politică, economică și administrativă a determinat Blajul să numească în funcția de protopop, un preot capabil să reprezinte interesele românilor în fața noilor autorități. Din acest moment istoria Reghinului se leagă definitiv de numele lui Petru Maior, în vremea lui punându-se bazele unei parohii greco-catolice și piatra de temelie a primei biserici românești în interiorul vechiului oraș. Prin tradiție, urmașii săi la scaunul protopopial au fost și parohi în Reghinul Săsesc, responsabili nu doar de destinele comunității de aici, ci de destinele unei întregi zone românești, cu sate de tradiție care au dat de-a lungul vremii serie de personalități, din care amintim doar câteva nume: Constantin Romanu-Vivu, Simion Crainic, Nicolae Petra Petrescu, Virgil Onițiu, Simeon Popescu, Patriciu Barbu, Teodor

Ceontea, Episcopii Vasile și Iuliu Hossu, Octavian C. Tăslăuanu, Episcopul Nichita Duma, Patriarhul Miron Cristea. În aceste condiții, Reghinul a beneficiat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX de preoți cu o formare intelectuală superioară în cadrul principalelor universități ale epocii. Îi amintim pe Basiliu Rațiu, absolvent al Univ. din Viena, care după 4 ani în funcția de protopop al Reghinului pleacă vicar foraneu al Făgărașului, Petru Uilăcan, deasemenea absolvent al Universității din Viena, care înainte să ajungă în spațiul reghinean fost cancelist mitropolitan, apoi capelan profesor gimnazial, profesor de teologie în Cluj, Ariton Popa, absolvent al Seminarului Teologic de la Budapesta care va conduce detsinele reghinenilor aproape 40 de ani, și nu în ultimul rând Alexandru Todea, poate unul dintre cei mai cunoscuți datorită eforturilor sale din vremea prigoanei comuniste.

Ne-am propus apoi o abordare a relației preotului cu școala în cotextul în care el rămâne cel puțin până la Primul Război Mondial pivotul central al învățământului românesc. El este administratorul școlii, adesea chiar învățător, participă la examenele publice, urmărește activitatea și comportamentul învățătorilor și chiar se ocupă de angajarea lor.

Și în spațiul reghinean, ca de altfel în întreaga provincie transilvăneană, condiția românilor îl transformă în primul rând în legatarul mesajului național în plan școlar. Acțiunile întreprinse de biserica românească, prin clerul său, în spațiul reghinean în a doua jumătate a secolului al XIX-lea sunt în fond expresia asumării acestui rol. Starea edificiilor, contractarea unor docenți calificați, eforturile întreprinse în sensul sistematizării salariilor învățătorilor, limitarea absenteismului și conștientizarea poporului de efectele benefice ale școlii fac obiectul vizitelor canonice, a sinoadelor anuale dar și a numeroase predici și prelegeri.

Problemele cu care se confrunta societatea românească în plan școlar, a generat adesea chiar o asumare a identității etnice în defavoarea celei confesionale, amenințarea externă pe fondul înăsprii legislației determinând o colaborare a celor două confesiuni pentru salvarea școlii. Evoluția care se înregistrează la nivelul protopopiatelor reghinene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (la nivelul Protopopiatului greco-catolic în perioada 1848-1918, s-au înființat 22 de noi edificii școlare, un alt argument în acest sens este evoluția numărului de „știutori de carte” înregistrați la nivelul Protopopiatului ortodox reghinean. În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea procentul crește în doar 4 ani, de la 14% în anul 1890 la 17% în anul 1894) stă indiscutabil sub semnul eforturilor depuse de bisericile românești, dar în același timp, cercetând documentele nu putem evita să nu remarcăm și efortul de disciplinare și aliniere a școlii la standardele societății moderne, propuse de autoritatea statului care redau și o altă imagine a preotului (alături de cea de inițiator) el devenind chiar un promotor al

laicizării. În fond, aici se descrie întreaga dilemă, pe de o parte o lume în mișcare, iar pe de altă parte o dublă presiune: a autorităților statului și a autorităților naționale.

Am urmărit apoi, și preotul ca model de ținută. În ceea ce privește atitudinea și comportamentul preotului, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea ambele biserici românești au încercat instituționalizarea unor norme de conduită atât referitor la transmiterea dogmei către enoriași cât și a modului de comportare în relațiile cu aceștia pentru care ei trebuiau să fie un model de virtute și moralitate, să evite litigiile, scandalurile, limbajul injurios.

Și spațiul reghinean se înscrie acestei direcții, comportamentul preotului fiind atent supravegheat prin intermediul vizitelor canonice, dar și la nivelul sinoadelor anuale, care constituiau un bun prilej de transmitere a unor sfaturi referitoare la ținută, atitudine dar și în ceea ce privește rolul său de educator moral al comunității. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea pentru ridicarea sufletească și intelectuală a preoților se încetățenește în cadrul sinoadelor obiceiul prezentării unor dizertații urmate de discuții libere pe teme teologice. În același scop la nivelul arhiepiscopiei se instituie în prima jumătate a secolului XX practica exercițiilor spirituale.

Cu toate acestea documentele relevă numeroase „deviații” de la recomandările oficiale, care variază de la comportamentul indecvat al unor preoți acuzați de beție, concubinaj, până la cele de corupție și numiri în funcție a unor persoane pe bază de grade de rudenie care crează o serie de tensiuni la nivelul comunității. Un număr mare de documente, (cel puțin la nivelul protopopiatului greco-catolic) vizează comportamentul administrativ al preotului în contextul procesului de reformare și restructurare internă în care se înscrie și biserica românească în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și care se resfrânge până la nivel parohial. Preotul are o serie de îndatoriri în acest sens, de la constituirea și păstrarea în bună ordine a unei arhive parohiale care să conțină toate actele bisericesti (circulare, protocoale ale ședințelor) până la întocmirea a numeroase statistici și rapoarte asupra stării parohiei și a comunității pe care o păstorește. Din punct de vedere a acestor îndatoriri, atât protocoalele sinoadelor anuale cât și vizitele canonice, efectuate de protopop iar după 1918 chiar de episcop înregistrează un dezinteres constant manifestat de preoții. Pentru ameliorarea acestui comportament se încearcă chiar introducerea unei amenzi pentru cei care nu țin în ordine actele parohiale, dar cel puțin în cadrul protocoalelor înregistrate cu ocazia sinoadelor anuale (care nu s-au păstrat în întregime) am indentificat un singur caz în care s-a aplicat o multă în bani, în cazul unui preot care în mod repetat nu își îndeplinea aceste sarcini.

Aspectele privind abaterile comportamentale reflectă în fond dilemele preotului într-o lume în schimbare, în care este supus unei duble presiuni, pe de o parte a autorităților superioare care încearcă să reglementeze viața comunității prin intermediul său și pe de altă parte pe măsură ce cadrele tradiționale de viață se alterează el este supus unui proces de conștiință chiar din partea comunității care-i contestă treptat rolul de autoritate supremă, îi contestă deciziile și îi critică acțiunile.

O întregă suită de circulare transmit preotului recomandări privind viața morală a credincioșilor, eliminarea curenților bolnăvicioase specifice epocii, dar pe de altă parte o întregă cohortă de obiceiuri legate de biserică le încurajează. Un exemplu în acest sens este problema alcoolismului care afectează puternic societatea românească și în zona reghineană la cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea, care generează o amplă campanie atât din partea autorităților civile cât și din partea celor ecleziastice. Cu toate acestea rapoartele transmise de parohii relevă că acest fenomen are amploare chiar în contextul unuia din principalele momente ale vieții patronate de biserică, și anume decesul.

Dar poate cea mai mare provocare la adresa autorității preotului este introducerea căsătoriei civile la sfârșitul secolului al XIX-lea el ocupând până atunci rolul central în constituirea cuplului. Interferența statului în acest domeniu va declanșa și la nivelul spațiului reghinean o amplă campanie de descurajare în vederea păstrării unei poziții de autoritate, comportamentul matrimonial al credincioșilor fiind atent urmărit, preoții fiind însărcinați să ia măsuri pentru evitarea săvârșirii căsătoriei doar în plan civil. Statisticile întocmite la nivelul parohiei reghinene în prima jumătate a secolului al XX reflectă totuși păstrarea unei autorități bisericești în acest plan, neînregistrându-se nici o căsătorie efectuată doar în plan civil.

Cercetând istoria bisericii din perspectiva întâlnirii cu modernitatea am realizat că structurile moderne nu s-au creat întotdeauna printr-un divorț cu tradiția, dimpotrivă ele coabitează, fără a contesta faptul că fiecare încearcă să-și descrie un factor de impact cât mai mare.

Momentul de la 1918, deși incontestabil unul de turnură în evoluția provinciei transilvănene prin schimbarea cadrului politic și integrarea în structurile statului român, nu aduce schimbări semnificative în planul proiectului de modernizare, acesta continuă direcțiile asumate anterior. Am considerat astfel că nu se impune trasarea unei granițe, în fond, pe scena modernității se joacă aceeași piesă. Începută plenar sub semnul violenței la 1848, modernitatea ca proces s-a încheiat în anul 1948, în aceeași manieră violentă, prin instalarea unei noi puteri și deturnarea României și a românilor, către un alt model, cel oferit de Moscova.